

SAHIFAALARIDA

саҳифаларида

БИЛЛУР ҚАТРАЛАР

Сирожиддин САЙИД. Суғмунчоқ.....50

ЎТГАНЛАР ЁДИ

Шухрат РИЗО. Сўзи поку ўзи пок.....58

ЖАВОНДАГИ ЖАВОҲИР

Зебо ҚОБИЛОВА. Сўнги томчи сув.....76

ТАЛҚИН ВА ТАДҚИҚОТЛАР

Элдор БАРАТОВ. Энг қадимий ижтимоий идеал.....84

Замирахон ИСОҚОВА. Қуръонда ақл тавсифи.....85

Акбар ТОҲИРОВ. Ношир ва китобхон: манфаатлар муштараклиги.....87

Дилноза УСТААЗИЗОВА, Нодира ҒАФУРОВА. Замонавий педагогиканинг муҳим талаби....88

Нурман БЕРДИЕВ. Меъморий мўъжиза қандай яратилади?.....89

Нодира МАНСУРОВА. Фусункор реализм: тарих ва такомил.....90

Азиз МАТЁҚУБОВ. Экранда уруш талқинлари.....92

Файзхўжа МАҲМУДОВ, Одил ЗАРИПОВ. Вақфнинг биз воқиф бўлмаган тарихи.....93

Журналнинг инглизча мухтасар мазмуни.....95

ТАРИХ САБОҚЛАРИ

Жўра МАҲМУД. Дарвеш хирқасидаги шоҳ.....63

ИБРАТНОМА

Чарли ЧАПЛИН. “Мудом одам бўлмоққа интилдим...”.....68

МОҲИЯТ ЖИЛОЛАРИ

Илҳом ҒАНИ. Ҳақталабнинг қисмати.....72

оят); “Эй имон келтирганлар! Оллоҳ учун (тўғрилиқда) собит турувчи, одиллик билан гувоҳлик берувчи бўлингизлар” (*Моида сураси, 8-оят*). Адолат инсониятга юборилган ҳар бир ваҳий ва китобларнинг мақсади бўлган. Атоқли фақиҳ Сарахсий адолат қилиш “Оллоҳга ишониш билан ёнма-ён келади энг одил ишлар билан бир қаторда баҳоланади” дейди.

Исломига қадар турлича сўзлар орқали ифодаланган бўлса-да, адолат тушунчасининг шаклланиши илк бор ибтидий тузум даврида мавжуд турмуш ва сиғиниш меъёрларининг эътирозсиз қабул қилинишини англатган. Ўшандан буён адолат – умумқабул қилинган қоидаларга амал қилишдир. Дастлаб у барча одамларнинг яшаш воситалари ва ҳуқуқларидан тенг фойдаланишини билдирган. Хусусий мулкчилик ва ижтимоий тенгсизликнинг вужудга келиши билан адолатни тенгликдан ажрата бошлайдилар. Вақт ўтиб у одамларнинг ижтимоий аҳолига мувофиқ имтиёзга эга бўлиши ёки эга бўлмаслигини билдира бошлайди. Демак, адолат универсал мазмунга эга бўлиб, ахлоқий, диний, ҳуқуқий, сиёсий-иқтисодий онг категориясидир.

Адолат ахлоқий қадрият сифатида одамларнинг аввало ўзига, оиласига ва бошқаларга холис муносабатда бўлишини, бир-бирининг иззат-нафсига тегмасликни, одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилишини билдиради. Адолат инсоннинг худбин истакларига қарши туради ва уни бошқаларга зарар етказишдан сақлайди. Адолатнинг ахлоқий меъёр сифатидаги асосий талаби – одамларнинг ҳуқуқлари, қадр-қимматини ҳурмат қилишдир. Қадимги юнон файласуфи Пифагор “Одамлар! Энг аввало эзгу ахлоққа эга бўлишга ҳаракат қилинг, зеро, ахлоқ қонуннинг асосидир” (*96 мумтоз файласуф. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2013. 25-бет*) деган экан. Адолатли бўлиш

учун инсон илми, иродали, мард, камтар, ҳалол, ҳақўй, виждонли ва номусли бўлиши керак.

Сиёсий жиҳатдан эса адолат давлатни одиллик тамойиллари асосида бошқаришни англатади. Бунда раҳбарнинг маънавий онги, билими, тажрибаси ва иродаси муҳим аҳамият касб этади. Одил ҳукмдор ғояси халқ эпослари ва Форобийдан Алишер Навоийгача кўпдан-кўп мутафаккирларимизнинг улуғвор идеали бўлиб келган.

Адолат ҳуқуқий тушунча сифатида қонунларда инсонларнинг эҳтиёж ва манфаатлари қай даражада ҳисобга олинганида намоён бўлади. Ривожланган жамиятда адолат демократик қонунлар асосида иш юритишни тақозо этади. Барча қонун олдида тенг, қонун барчани бирдай ҳимоя қилади. Имтиёзлар фақат қонун орқали маълум тоифа кишиларгагина берилади (ногиронлар, кексалар, эҳтиёжманд оилалар, ёшлар ҳамда жамият учун, давлат учун алоҳида хизмат кўрсатган шахсларга). Демократик-ҳуқуқий давлатда ҳар бир одам ақл-заковати, қобилияти, меҳнати ва тадбиркорлиги туфайли топган мол-мулки ҳисобига яшайди. Давлатда қонунларнинг қатъийлиги ҳамда унинг ижроси халқнинг адолатга нисбатан ишончини мустаҳкамлайди.

Жамиятда адолат ўзидан-ўзи жорий бўлиб қолмайди. Ҳар бир инсон ҳаётда адолатни ҳимоя қилиш ва адолатсизликка қарши чиқиш зарур бўлган вазиятларга тушади. Ана шундай нозик ҳолатларда бировларнинг панд-насихати эмас, балки инсоннинг ички маънавий олами софлиги ёки нопоклиги, қатъий иродаси ёки иродасизлиги, лоқайдлиги билиниб қолади. Адолат ҳисси – маънавий камолот белгисидир.

Элдор БАРАТОВ,

ҚарДУ мустақил тадқиқотчиси

Qur'onda aql tavsifi

Тафаккури юксалган инсон техника ва технология жабҳасида ақл бовар қилмас ютуқларга эришди, ҳатто Ер юзини бир неча маротаба йўқ қилиши мумкин бўлган қуроллар яратди. Аммо бунга қаноат қилмасдан, янада мукамалроқ кашфиёт изидан елиб-югуриб, ақл-идрок ўзига нима учун берилганини унутиб қўяётгани ҳам сир эмас. Бу эса тафаккур имкониятлари ва чегарасини теран таҳлил этишни тақозо этаётир.

Оллоҳ берган неъматларнинг энг афзали ақлдир. “Ақл” сўзи “ақала”, яъни “тушовлаш”, “тутиш”, “қайтариш”, “боғланиш” деган маъноларни англата-

ди. Туя қочмоқчи бўлганида тушовланади. Демак, ақл инсоннинг кўнглига келган тушовсиз хоҳиш-истакларни рўёбга чиқаришдан қайтаради.

Оллоҳ ақлни дин учун асос, дунё учун устун қилган. Наҳий ва мункар (буйруқ ва қайтариқлар) инсон ақл даражасига кўра белгиланган, яъни ақл-идрок эгалари Оллоҳнинг амри ва қайтариқларини англаган ҳолда қабул қилиши лозим бўлса, ақлан ногирон кишилар хатти-ҳаракати учун жавоб бермайди.

Қуръони қаримда ақл калимаси 49 ўринда келиб, банда ўйлаш, тафаккур қилиш, тўғри фикрлаш, ибрат олиш, ҳидоятга етиш, жаҳолатдан қутулиш,

коинотдаги ва ўз ичидаги ҳақиқатларни тушунишга далолат қилинган. Ақл-фаросат эгалари маъносини англатувчи “ул-ил албаб”, “ул-ил абсор” ва “ул-ин нуҳа”, “лубб” калималари 10 мартадан кўпроқ такорланган: “Осмонлар ва Ернинг яратилишида, тун ва куннинг ўрин алмашиб туришида ақл эгалари учун аломатлар бордир” (*Оли Имрон сураси, 190-оят*).

Ақл – билим олишга ярайдиган куч ва унинг воситасида қўлга киритилган илмдир. Ҳадисда “Ақл – ҳақ билан ботилни ажратадиган қалбдаги нурдир” дейилган. Имом Ғаззолий айтадики: “Одам вужудида ақлни пайдо қилибдурки, анинг хоҳиши фаришталар ишини қилмоқ. Бас, одам ўзини яратган Оллоҳ азза ва жаллани шу ақл-идрок билан танир. Оллоҳ таолонинг ажойиб ва ғаройиб яратиш ва қудратларини тафаккур билан мушоҳада қилиб, ақл нури билан ўзини ғазаб илқидан халос қилур. Одамнинг ҳақиқати ул нимарсадурки, камоли ва шарофати анинг бирла бордир, яъни ақл биландир. Ақлнинг қудрати ва бирламчилигини инкор этиш Оллоҳни инкор қилиш билан баробар”.

Ақл Оллоҳнинг Ер юзигади тарозиси, “ақли йўқнинг дини йўқ” деб бежиз айтилмаган. Ақл туғма ва ўзлаштирилган кўринишга ажратилади. Икки зид нарсанинг жамланиши мумкин эмаслиги, бир рақами иккидан камлигини билишга ўхшаш инсондаги бошланғич билимни идрок этиш туғма ақл саналади. Инсон туғма ақл туфайли комилликка эришади. Оллоҳ инсонни ақл билан муқаррам қилди, ақлни воқеа-ҳодисалар ҳақиқатини тадқиқ қилиш ва уни англашнинг муҳим омили деб, инсонни ақл-заковат юритишга даъват этади: “Сизларга берилган нарсалар фақат – дунёнинг мато ва зийнатларидир. Оллоҳ ҳузуридаги (ажру муқофот) эса яхшироқ ва боқийроқдир. Ахир, ақл юргизмайсизларми?!” (*Қасас сураси, 60-оят*).

Ибн Сино ақлий билимларни иккига ажратган. Ақлий билимнинг қуйи шакли тана эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бўлса, унинг олий шакли инсон қалбдаги ички билим билан боғлиқдир. Ақлий билишнинг бундай шакли фаол ақл бўлиб, у жоннинг фаолиятидир ва индивидуал ақлдан кескин фарқ қилади, чунки фаол ақл орқали инсон руҳи олабий руҳга боғланади, инсон жони эса олабий жон висолига етишади (*Абу Али ибн Сина. Избранные произведения. Т. 1. Стр. 198*).

Ақлнинг энг пасти дунёни тарқ қилиш, юқори даражаси Оллоҳнинг зотини ақл билан билишга уриниш бефойда эканини англаб етишдир. Лекин инсон соғлом ақлга зид ишларга ҳам қўл урди. Террорчилик, гиёҳвандлик, одамқушлик қилаётган кимсалар нима учун бундай хунрезликка қўл ураётганларини англамайдилар. Бундай кимсалар ҳақида “Фурқон” сурасида шундай дейилади: “Ёки

сен уларнинг кўплари тинглай оладилар ё англай оладилар деб ҳисоблайсанми? Аслида уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки яна ҳам йўлдан озганроқдирлар” (*34-оят*).

Қуръонда ақлни ишлатмаслик охират азобиға сабаб бўлиши эслатилган: “Ва улар: “Агар эътибор қулоғи билан эшитганимизда ёки ақлни ишлатганимизда эди, дўзахийлар орасида бўлмаган бўлар эдик” дерлар” (*Мулк сураси, 10-оят*).

Ақл – инсониятнинг бойлигидир. Бир инсоннинг даҳолиги, ақлий қуввати башариятнинг ақлий қудрати ўрнини тўлдира олмайди. Ҳар бир давлатнинг ижтимоий-иқтисодий, маданий-маърифий такомиллашуви ва равнақ топиши ўша давлат фуқароларининг ақлий қуввати даражасига боғлиқ. Ақлий салоҳият камситилган ва қадрсизланган жамият қоқоқлашади, инқирозга юз тутаети. Жамиятни фикрсизлик ва жаҳолат ботқоғига улоқтириш ортидан савиясизлик ва саводсизликка йўл очилади. Зотан, ақл ҳаракатидан – фикр, фикр ҳаракатидан – фаолият майдонга келади; фаолият эса тараққиётга етаклайди. Инсон бебаҳо неъмат бўлган ақл-тафаккур воситасида шаклпарастлик ва фикрсизликдан қайтиб, ҳақ йўлни топади. Қўйидагилар Қуръон барча муаммоларнинг ечими эканини тасдиқлайди:

1. Танқидий фикрлаш ва идрок этишдан бутунлай маҳрум бўлган ақлсизлик ва тафаккурсизлик, ақлий мўртлик Аъроф (179-оят), Анфол (22-оят), Юнус (100-101-оятлар), Ҳуд (24-оят) сураларида танқид қилинган.

2. Ҳар бир инсон фикр юритиши, шубҳа қилиши, савол бериши, изланиши, таҳлил этиши, текшириши ва мустақил қарор чиқариши лозимлиги Зумар (18-оят), Исро (36-оят), Моид (105-оят) сураларида таъкидланган.

3. Қўз билан кўрилган, қулоқ билан эшитилган ҳар бир нарса-ҳодиса ва онгли равишда олинган ҳар бир қарор учун жавобгарлик борлиги Исро сураси 36-оятда белгиланган.

4. Илмга эга бўлмайтуриб, бирор мавзуда тортишиш ҳатолиги Оли Имрон сураси 66-оятда эслатилган.

5. Бақара (111-оят), Анбиё (24-оят), Оли Имрон (86-оят), Юсуф (26-27-оятлар), Соффат (156-157-оятлар) сураларида субъектив тажрибалар билан бирга ҳолисона хулоса чиқаришга чақирилган.

6. Ҳужурот сураси 6-оят, Юсуф сураси 26-27-оятларида ҳар қандай хабар ва маълумотни қабул этишдан олдин уни текшириш, аниқ далиллар билан тадқиқ этишга даъват этилган. Тасдиқланмаган хабар ёки гумонлар фақат хато хулосаларни келтириб чиқариши ўқтирилган.

7. Бошқаларнинг гап-сўзи ёки кўпчиликнинг фикрини жиддий текширувсиз ва теран мулоҳа-

засиз кўр-кўрона қабул қилиш Ҳақдан адашишга етаклаши Бақара (170-оят), Моида (104-оят), Юнус (100-101-оятлар), Луқмон (21-оят), Аҳзоб (67-оят), Соффат (69-71-оятлар) сураларида баён қилинган.

8. Зумар (18-оят), Анфол (22-оят), Аъроф (179-оят) сураларида борлиқ ҳақидаги маълумотларни аввало текшириш, савол остига олиш, таҳлил этиш ва ундан кейин умумий хулосалар чиқариш лозимлиги уқтирилган.

9. Анъом (116-оят), Юнус (36-оят), Юсуф (106-оят), Наҳл (83-оят), Марям (73-оят), Ёсин (62-оят) сураларида кўпчиликлари эргашиш лозимлиги, жамиятдан ажрелиш, оломоннинг парчаси бўлиш залолатга йўллаши эслатилган.

10. Аъроф (85-оят), Анкабут (20-оят), Рум (50-оят), Қоф (6-7-оятлар), Ғошия (17-20-оятлар) сураларида ҳаёт ва коинот ҳақиқатларини ҳиссий инъикос, кузатиш ва тафаккур орқали очишга даъват этилган.

11. Нур (61-оят), Анкабут (63-оят), Исро (36-оят), Жосия (23-оят), Аҳкоф (26-оят), Муҳаммад (24-оят), Қамар (43-44-оятлар), Ҳашр (14-оят) сураларида инсон тафаккур қилиш, ақлни ишлатиш, эркин фикрлаш, ҳар бир масалани савол остига олиш ва фақат ҳақиқат тарафида бўлишга чорланган.

Инсонни инсон қилган, унинг ҳар қандай ҳаракатларига маъно берган неъмат – ақлдир. Ривожланган мамлакатлар эришган ютуқлар юксак ақл-тафаккур ҳосиласидирки, уни қадрлаган жамият ҳар жиҳатдан илғор бўлади. Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларда ҳам ақл-тафаккур, илм-маърифатга жиддий эътибор қаратилаётгани бежиз эмас. Эзгу мақсадларнинг рўёби жамият аъзоларининг илм эгаллаш даражасига боғлиқдир.

Замирахон ИСОҚОВА,

*Наманган давлат университети доценти,
фалсафа фанлари номзоди*

Noshir va kitobxon: manfaatlar mushtarakligi

Бугун юртимизда жаҳон ноширлик стандартларига жавоб берадиган китоб ва китоб маҳсулотлари тайёрланмоқда. Давлат томонидан китоб босиш ва китоб маҳсулотларини сотиш, у билан боғлиқ харажатлар борасида нашриёт ҳамда матбаа корхоналарига имтиёзлар, иқтисодий чегирмалар берилмоқда. Саноат корхоналарининг эскирган жиҳозлари босқичма-босқич алмаштирилмоқда.

“Ўзбекистон” НМИУга 2 та “Perfecta 115 SE” ускунаси, 1 та CtP усулида босма қолип тайёрлаш “CtP – Agfa Avalon N8-20Sc” ускунаси, 1 та варақ кесиш “Astrocut II-1100” ускунаси, “Xerox 700PRO” русумли рангли рақамли принтер ҳамда “LM-11 Covertex” ускунаси харид қилинди. Бундан ташқари, Ўрта Осиёда ягона бўлиши кутилаётган, бир вақтнинг ўзида саҳифани 4+4 усулида чоп этиш имконини берадиган саккиз секцияли “PDF Rapida 105-8SW4 Sapc RS” ускунаси сотиб олинди.

“Ўқитувчи” НМИУ томонидан ҳам “KBA Rapida 105-4 SAPC” русумли тўрт бўёқли офсет усулида чоп этиш ускунаси харид қилиниб, ишга туширилди.

Ғафур Ғулум номидаги НМИУда эса “Horizon AF-762-KL” русумли варақларни буклаш ускунаси ва тўрт бўёқли “Ryobi 784 ER(S)” ускуналари харид қилинди.

Янги, замонавий техника воситаларининг аввалгиларига нисбатан афзаллиги шундаки, электр энергиясини 25 фоизгача кам сарфлаш, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини 20 фоизга ошириш, бўёқ

ва хомашё сарфини, қоғоз чиқитларини 15 фоизгача камайтириш, иш вақтидан унумли фойдаланиш ҳамда маҳсулот сифатини ошириш мумкин. Шунингдек, интернет орқали хориждаги корхоналар билан алоқа ўрнатиб, техник воситалар диагностикасини олиб бориш ва юзага келган носозликларни бартараф этиш имкони мавжуд.

2017 йилда Ўзбекистон Президентининг “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Ушбу қарорда республикамиздаги нашриётлар ва китобхонлар ўртасидаги ҳамкорлик учун барча ҳуқуқий асослар яратилиши, техникавий таъминот, ижодий жамоалар учун яратилган шарт-шароитлар, ношир ва матбаачилар меҳнатини рағбатлантириш борасидаги истиқболли режалар тайин этилган. Бинобарин, ноширлик ва матбаа соҳаларини янада ривожлантиришга оид норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, китоб маҳсулотлари нархини шакллантириш ва сотиш бўйича аниқ механизмларни ишлаб чиқиш чоралари белгилангани, соҳа мутахассисларини тайёрлаш, малакасини ошириш ва рағбатлантириш каби вазифалар қўйилгани аҳамиятлидир.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон миллий кутубхонаси, вилоят, туман кутубхоналарида асрлар давоми-